

Marek Szymanowski¹

Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury w Krakowie

POZBAWIENIE STRONY MOŻNOŚCI OBRONY JEJ PRAW JAKO PRZYCZYNA NIEWAŻNOŚCI POSTĘPOWANIA W ORZECZNICTWIE SĄDU NAJWYŻSZEGO

ABSTRACT

**Depriving a party of the opportunity to defend its rights
as a reason for the nullity of proceedings as presented
in the decisions of the Polish Supreme Court**

Depriving a party of the right of defense may also provide grounds for reopening of legally finished proceedings. The court of second instance can take the invalidity of proceedings within the scope of the appeal even ex officio, and thus regardless of the pleas of the parties. It is not possible to create a register of factual situations in which a party was deprived of the right of defense because a completely new situation leading to the nullity may always arise. A broad register of possibilities causing the deprivation of the right of defense causes the fact that the charge of nullity on this ground is often raised in appeals, which

¹ Sędzia Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, wykładowca KSSiP w Krakowie.

is also reflected in the rich jurisprudence of the Polish Supreme Court on this issue. This article is an attempt to review, analyze and summarize important decisions of that Court referring to nullity of proceedings due to depriving a party of the right of defense.

Keywords: the nullity of the proceedings, the deprivation of the party of the right of defense

Słowa kluczowe: nieważność postępowania, pozbawienie strony możliwości obrony jej praw

1. Wstęp

Nieważność postępowania cywilnego jest skutkiem wystąpienia choćby tylko jednej z enumeratywnie wymienionych w art. 379 pkt 1–6 k.p.c.², w art. 1113 k.p.c. oraz art. 1099 k.p.c. przyczyn, a jej wystąpienie prowadzi do obligatoryjnego uchylecia zaskarżonego wyroku³ połączonego ze zniesieniem postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania sądowi I instancji, chyba że zachodzi podstawa do odrzucenia pozwu lub umorzenia postępowania (art. 386 § 2 k.p.c.). Nieważność stanowi zatem najmocniejszy z zarzutów apelacyjnych, który strona może podnosić, nawet jeżeli przyczyna nieważności dotyczy naruszenia praw strony przeciwnej⁴,

2 Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.2020.1575 t.j. ze zm. – dalej jako k.p.c.

3 Konieczność uchylecia wyroku w następstwie stwierdzonej nieważności wynika przede wszystkim z innego rozumienia nieważności w prawie procesowym, gdzie odmiennie, niż ma to miejsce w prawie materialnym, neguje się konstrukcję nieważności z mocy prawa (por.: W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 81; T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 202).

4 Por. w tym zakresie M. Manowska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2015, t. I, s. 924; taki też pogląd zdaje się dominować w orzecznictwie, por. postanowienia SN: z 27 lutego 1997 r., III CKN 6/97, LEX nr 78446; z 9 grudnia 2011 r., II UZP 7/11, LEX nr 1106740; wyroki SN: z 13 lutego 2004 r., IV CK 269/02, LEX nr 151640; z 15 czerwca 2005 r., II PK 274/04, OSNP 2006 nr 3–4, poz. 41; z 23 marca 2006 r., IV CSK 115/05, LEX nr 182902; z 11 grudnia 2006 r., I PK 124/06, OSNP

a co więcej nawet niepodniesienie takiego zarzutu w apelacji nie zwolni sądu II instancji od badania jej wystąpienia z urzędu⁵, w granicach zaskarżenia wyroku. W praktyce sądowej zapewne najczęściej podnoszoną przyczyną nieważności jest pozbawienie strony możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.), co przekłada się również na liczniejsze w tej kwestii orzecznictwo Sądu Najwyższego. Jak wspomniano, pozbawienie strony możliwości obrony skutkuje uchynieniem zaskarżonego wyroku i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania. Nawet jeżeli taka przyczyna nieważności nie zostanie dostrzeżona przez sąd odwoławczy i dojdzie do prawomocnego zakończenia postępowania, to może ona stanowić podstawę jego wznowienia, o ile takie pozbawienie możliwości obrony (niemożność działania, o której mówi art. 401 pkt 2 k.p.c.)⁶ nie ustało przed uprawomocnieniem się wyroku. Dostrzec należy, że w przypadku nieważności postępowania zachodzą pewne różnice werbalne między treścią art. 401 pkt 2 zdanie pierwsze *in fine* k.p.c. i art. 379 pkt 5 k.p.c. Pierwszy przepis posługuje się zwrotem „wskutek naruszenia przepisów prawa była pozbawiona możliwości działania”, drugi odwołuje się do terminu „strona została pozbawiona możliwości obrony swych praw”. W dominujących wypowiedziach doktryny⁷ i orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że przedstawione różnice nie usprawiedliwiają odmiennego rozumienia obu przepisów, a zatem przesądzenie nieważności postępowania z art. 379 § 5 k.p.c. jest równoznaczne ze stwierdzeniem, że strona została pozbawiona możliwości działania w rozumieniu art. 401 pkt 2 k.p.c. i wystąpiły przesłanki do ponownego rozpoznania sprawy w rozumieniu art. 412 § 1 k.p.c.⁸

2008 nr 3–4, poz. 27; z 18 sierpnia 2009 r., I PK 51/09, OSNP 2011 nr 7–8, poz. 100; z 6 kwietnia 2011 r., II UK 316/10, LEX nr 787086; z 3 sierpnia 2011 r., I UK 16/11, LEX nr 1084698; odmiennie jednak wyroki SN: z 10 lutego 2011 r., IV CSK 263/10, LEX nr 785887; z 1 czerwca 2011 r., II CNP 78/10, LEX nr 1314381; z 13 maja 2011 r., V CSK 361/10, LEX nr 1001340; z 14 listopada 2017 r., II PK 314/16, LEX nr 2428780.

5 Por. uchwała SN siedmiu sędziów – zasada prawna z 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008/6/55.

6 Por. też M. Manowska, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 2013, s. 117.

7 Por. K. Weitz, *System Prawa Procesowego Cywilnego. Środki zaskarżenia*, red. T. Erciński, t. III, cz. 2, s. 1308–1309.

8 Por. wyrok SN z 28 marca 2019 r., I PK 5/18, LEX nr 2644610.

Sytuacje procesowe, w których może dojść do pozbawienia strony możliwości obrony jej praw, są trudne, by nie powiedzieć niemożliwe do hermetycznego czy kwantytatywnego ujęcia⁹. Nie da się bowiem zbudować katalogu wszystkich możliwych sytuacji, w których dochodzi do pozbawienia strony możliwości obrony jej praw już choćby tylko z tej przyczyny, że zawsze może pojawić się nowa, nieznana wcześniej sytuacja, w której strona zostanie pozbawiona obrony. Trafne zatem jest ocenianie wystąpienia tej przyczyny nieważności przy uwzględnieniu konkretnych okoliczności sprawy, bowiem pojęcie niemożności obrony może obejmować różne stany faktyczne¹⁰. Pozbawienie strony możliwości obrony jej praw nie ma charakteru ogólnego ani abstrakcyjnego, a w konsekwencji za trafny należy też uznać podnoszony w doktrynie pogląd, że unikać należy odczytywania orzeczeń Sądu Najwyższego w oderwaniu od okoliczności, w których zapadły¹¹. Nie powinno też być przedmiotem sporu, że podobnie jak w przypadku pozostałych przyczyn nieważności konieczne jest ściśle podejście¹², a zatem w grę wchodzi tylko takie sytuacje, gdy strona rzeczywiście była pozbawiona możliwości obrony i nie działała w postępowaniu, a nie gdy mimo naruszenia przepisów procesowych podjęła czynności w postępowaniu¹³, a co więcej strona powinna podjąć obronę swych praw także w sytuacji, gdy dostrzega wadliwość prowadzonego postępowania¹⁴. W postanowieniu z 26 kwietnia 2018 r. (IV CSK 590/17)¹⁵ Sąd Najwyższy ponownie wyjaśnił, iż pozbawienie strony możliwości obrony jej praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.) polega na tym, że strona na skutek wadliwości procesowych sądu lub strony przeciwnej nie brała udziału w całym postępowaniu lub jego znacznej części,

9 Por. T. Zembrzusi, *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, pod red. M. Tomalaka i in., Warszawa 2017, s. 605.

10 Por. w tym zakresie też T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009, s. 88.

11 Por. T. Zembrzusi, *Pozbawienie możliwości...*, s. 590.

12 Por. wyrok SN z 10 maja 1974 r., II CR 155/74, OSPiKA 1975, nr 3, poz. 66.

13 Por. postanowienie SN z 11 marca 2008 r., II CSK 593/07, LEX nr 494150.

14 Por. wyroki SN: z 22 stycznia 2015 r., III CSK 153/14, OSNC 2016, nr 1, poz. 14; z 8 października 2009 r., II CSK 153/09, LEX nr 553674.

15 LEX nr 2498003.

jeżeli skutki tych wadliwości nie mogły być usunięte na następnych rozprawach przed wydaniem wyroku w danej instancji¹⁶. W tym kontekście godny dostrzeżenia jest też wyrok Sądu Najwyższego z 23 czerwca 2004 r. (V CK 607/03)¹⁷, w którym SN podkreślił, że dla zaistnienia przesłanki nieważności postępowania ze względu na pozbawienie strony możliwości obrony swych praw konieczne jest wykazanie związku przyczynowego między naruszeniem przepisu prawa a tym pozbawieniem, nieistotne jest natomiast, czy z czyjejkolwiek winy oraz przez kogo prawo zostało naruszone. Przy analizie, czy doszło do pozbawienia strony możliwości działania, należy zdaniem SN przeprowadzić trójfazową ocenę, tj. najpierw należy rozważyć, czy nastąpiło naruszenie przepisów procesowych, w drugiej kolejności trzeba sprawdzić, czy uchybienie to wpłynęło na możliwość strony do działania w postępowaniu, a w końcu należy zbadać, czy pomimo realizacji tych przesłanek strona mogła bronić swych praw w procesie. Dopiero kumulatywne spełnienie wszystkich tych trzech przesłanek pozwala przyjąć, że strona została pozbawiona możliwości działania¹⁸. Nie jest jednak konieczne dla przyjęcia nieważności, żeby pozbawienie możliwości obrony praw strony wywarło wpływ na wynik sprawy (treść wyroku)¹⁹. W nawiązaniu do wymogu pozbawienia strony możliwości obrony w całości albo w znacznej części dostrzec trzeba zwłaszcza sytuację, w której pozbawienie możliwości obrony miało miejsce przed sądem I instancji, a następnie nie wystąpiło już przed sądem II instancji. W takich okolicznościach, jeżeli przed sądem II instancji strona miała możliwość działania, a sąd II instancji nie uchylił wyroku z powodu nieważności, w postępowaniu kasacyjnym Sąd Najwyższy nieważność przed sądem I instancji weźmie pod uwagę wyłącznie na

16 Podobnie definiowano tę przyczynę nieważności w wyrokach SN: z 20 marca 1998 r., II CKN 516/97, LEX nr 1223772; z 4 listopada 2010 r., IV CSK 188/10, LEX nr 672688; z 13 czerwca 2002 r., V CKN 1057/00, LEX nr 55517; z 23 czerwca 2004 r., V CK 607/03, LEX nr 194103; oraz w postanowieniach SN: z 28 listopada 2002 r., II CKN 399/01, LEX nr 196607; z 6 marca 2019 r., IV CSK 384/18, LEX nr 2631794.

17 LEX nr 194103.

18 Por. w tym zakresie też postanowienie SN z 14 sierpnia 2020 r., V CSK 618/19, LEX nr 3051789.

19 Por. wyrok SN z 28 stycznia 2004 r., IV CK 418/02, LEX nr 602392; w tym zakresie por. też T. Zembruski, *Nieważność postępowania...*, s. 237.

zarzut strony²⁰, a jego skuteczność będzie zależna od wykazania wpływu tego uchybienia na wyrok sądu II instancji²¹. Skarga kasacyjna nie jest bowiem środkiem zaskarżenia orzeczenia sądu I instancji.

W przypadku pozbawienia strony możliwości obrony jej praw, w przeciwieństwie do innych przyczyn nieważności postępowania, istnieje jednak pewien margines oceny sądu dokonywanej przy tym *ex post*²², czy konkretna sytuacja strony, w jakiej się ona znalazła, może być kwalifikowana jako kreująca nieważność postępowania. Ocena ta nabiera szczególnego znaczenia w świetle klauzuli zakazującej nadużywania prawa procesowego (art. 4¹ i art. 226² k.p.c.)²³, niekiedy bowiem konieczne będzie wnikliwe rozważenie w danych okolicznościach faktycznych sprawy, czy strona rzeczywiście została pozbawiona możliwości obrony swych spraw, czy też mimo wystąpienia uchybień mogła podjąć obronę, a podniesienie tego zarzutu nieważności było tylko elementem nadużywania prawa procesowego.

Istotnym elementem wykładni art. 379 pkt 5 k.p.c. jest to, że o pozbawieniu możliwości obrony można mówić tylko w przypadku podmiotu, który jest stroną w sensie prawnotechnicznym²⁴, a zatem w formalny,

20 Por. A. Góra-Błaszczkowska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, s. 810.

21 Por w tym zakresie wyroki SN: z 16 maja 2017 r., II PK 90/16, LEX nr 2329459; z 17 stycznia 2017 r., I UK 497/15, LEX nr 2203528; z 21 listopada 1997 r., I CKN 825/97, OSNP 1998, nr 5, poz. 81; z 10 lutego 1998 r., II CKN 600/97, OSP 1999, nr 3, poz. 58; z 18 stycznia 2005 r., II PK 151/04, OSNP 2005, nr 17, poz. 262; z 8 maja 2007 r., II PK 297/06, „Monitor Prawniczy” 2007, nr 11, poz. 587; z 23 czerwca 2009 r., III UK 16/09, LEX nr 518055; z 22 lutego 2011 r., II UK 290/10, LEX nr 817531; z 13 lipca 2011 r., II UK 11/11, LEX nr 1043978; z 7 marca 2012 r., II PK 154/11, LEX nr 1211147; z 14 maja 2012 r., I UK 376/11, LEX nr 1215130; z 22 marca 2016 r., II UK 105/15, LEX nr 2023157; z 28 czerwca 2016 r., II UK 288/15, LEX nr 2107096.

22 Z. Strus, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna*, „Palestra” 2002, nr 11–12, s. 178.

23 Por. w tym zakresie T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 379 Kodeksu postępowania cywilnego*, LEX el/2021.

24 Od strony w znaczeniu prawnotechnicznym odróżnić należy stronę w znaczeniu procesowym (formalnym) i stronę w znaczeniu materialnym. Stroną w znaczeniu procesowym po stronie powodowej jest podmiot oznaczony jako ten, który we własnym imieniu żąda udzielenia ochrony prawnej, w przypadku strony pozwanej podmiot oznaczony jako ten, przeciwko któremu żądanie to jest skierowane, a zatem w oderwaniu komu takie uprawnienie w świetle prawa materialnego służy

właściwy dla danego postępowania sposób nabył przymiot strony (*został pozwany, wezwano go do udziału, sam skutecznie zgłosił udział w sprawie*). Uwaga ta jest o tyle istotna, że zdarzają się sytuacje, w których wskutek różnych okoliczności udziału w sprawie nie bierze podmiot, który wedle prawa procesowego lub materialnego powinien być stroną postępowania. Problem niebrania w sprawie udziału przez uprawniony podmiot uwypuklił się zwłaszcza w postępowaniu nieprocesowym, w którym to postępowaniu dominował pogląd, że niewezwanie do udziału w sprawie zainteresowanego przez sąd powoduje nieważność postępowania z powodu pozbawienia go możliwości obrony (art. 379 pkt 5 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Dopiero w uchwale Sądu Najwyższego składu siedmiu sędziów (zasadzie prawnej) z 20 kwietnia 2010 r. (III CZP 112/09)²⁵ przesądzono, że niewzięcie przez zainteresowanego udziału w sprawie rozpoznawanej w postępowaniu nieprocesowym nie powoduje nieważności postępowania, czego uzasadnieniem było właśnie przyjęcie, że nie można pozbawić możliwości obrony podmiotu, które nie bierze udziału w postępowaniu, a pogląd ten został utrwalony w orzecznictwie²⁶. Przykładowo w postanowieniu SN z 10 marca 2015 r. (II PZ 29/14)²⁷ potwierdzono, że nieważność postępowania z powodu pozbawienia możliwości obrony praw zachodzi tylko w stosunku do strony w znaczeniu prawnoteknicznym, a nie w stosunku do podmiotu, który nie uzyskał przymiotu strony, choćby postępowanie bezpośrednio go dotyczyło. Inaczej mówiąc, nie można mówić o pozbawieniu możliwości obrony swych praw strony, której brak²⁸. W nawiązaniu do braku możliwości pozbawienia obrony podmiotu, niebiorącego udziału w sprawie, godny odnotowania

(na którym wedle prawa materialnego ciąży obowiązek). Z reguły podmiot jest stroną zarówno w ujęciu formalnym, jak i materialnym (por. np. P. Grzegorzczuk, *Komentarz do art. 64 Kodeksu postępowania cywilnego*, LEX el/2016).

25 OSNC 2010, nr 7–8, poz. 98.

26 Por. w tym J. Jagiela, *Skutki niewzięcia przez zainteresowanego udziału w postępowaniu nieprocesowym*, PiP 2014, nr 3, s. 44–57, który dopatruje się jednak nieważności w sytuacji, gdy brak udziału w sprawie dotyczy uczestnika z mocy prawa.

27 LEX nr 1665588.

28 Por w tym zakresie też: postanowienia SN z 13 kwietnia 2000 r., III CKN 737/98, LEX nr 51541; z 25 lutego 2015 r., II UZ 78/14, OSNP 2016/11/145; wyrok SN z 1 marca 2018 r., I UK 128/17, LEX nr 2495972.

jest wyrok SN z 12 marca 2020 r. (IV CSK 276/18)²⁹, w którym rozważano nieważność w przypadku, gdy doszło do wydania orzeczenia bez udziału w sprawie współuczestnika koniecznego. W takim przypadku, jak wyjaśnił Sąd Najwyższy, również nie zachodzi nieważność postępowania, lecz tylko nieskuteczność orzeczenia, którą można sanować uzyskaniem wobec niego kolejnego orzeczenia. Nie występuje pozbawienie możliwości obrony także w sytuacji, gdy pozwany wskutek braku zdolności sądowej nie ma statusu strony postępowania³⁰.

2. Pozbawienie strony możliwości obrony jej praw wskutek nieprzeprowadzenia rozprawy lub jej przeprowadzenie mimo istnienia powodów do jej odroczenia

Często przyczyną pozbawienia strony możliwości obrony jej praw są uchybienia sądu polegające na rozpoznaniu sprawy i wydaniu wyroku bez przeprowadzania wymaganej przepisami prawa rozprawy (rozpoznanie jej na posiedzeniu niejawnym) albo przeprowadzenie rozprawy mimo wadliwego zawiadomienia strony o terminie rozprawy, albo mimo istnienia innej ważnej przyczyny do jej odroczenia.

W ostatnich latach ustawodawca, mimo zachowania zasady rozpoznawania spraw na rozprawie (art. 148¹ k.p.c.), znacznie poszerzył możliwości ich rozpoznawania na posiedzeniu niejawnym. Zgodnie z art. 148¹ § 1 k.p.c. sąd może rozpoznać sprawę na posiedzeniu niejawnym³¹, gdy pozwany uznał powództwo lub gdy po złożeniu przez strony pism procesowych i dokumentów, w tym również po wniesieniu zarzutów lub sprzeciwu od nakazu zapłaty albo sprzeciwu od wyroku zaocznego, sąd uzna – mając na względzie całokształt przytoczonych twierdzeń i zgłoszonych wniosków dowodowych – że przeprowadzenie rozprawy nie jest

²⁹ LEX nr 3014916.

³⁰ Por. postanowienie SN z 21 listopada 2019 r., II PZ 17/19, BSN 2020, nr 3–4, poz. 18.

³¹ W doktrynie neguje się możliwość stosowania art. 148¹ k.p.c. w postępowaniu nieprocesowym z uwagi na regulacje art. 514 k.p.c. (por. K. Górniak, *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu nieprocesowym*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 11–12, s. 58–68).

konieczne. Strona może jednak skutecznie wnosić o wyznaczenie rozprawy, chyba że pozwany uznał powództwo (art. 148¹ § 3 k.p.c.). Jeszcze szerzej ustawodawca dopuścił możliwość rozpoznania sprawy na posiedzeniu niejawnym w postępowaniu apelacyjnym, w którym po zmianach wprowadzonych ustawą³² z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw zasadniczo możliwe jest rozpoznanie każdej sprawy. Zasadą wprawdzie i w postępowaniu odwoławczym pozostaje rozpoznanie apelacji na rozprawie (art. 375 k.p.c.), jednakże po zmianach wprowadzonych wspomnianą ustawą z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy [...] znacznie poszerzono możliwości rozpoznania sprawy apelacyjnej na posiedzeniu niejawnym. Wedle dotychczasowych regulacji rozpoznanie apelacji było możliwe tylko w przypadku stwierdzenia nieważności postępowania albo gdy doszło do jej cofnięcia lub cofnięcia pozwu. Artykuł 374 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym od 7 listopada 2019 r. pozwala na rozpoznanie każdej sprawy apelacyjnej na posiedzeniu niejawnym, jeżeli przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne, a strony o jej przeprowadzenie nie wniosły (w apelacji lub odpowiedzi na nią). Ocena, czy wyznaczenie rozprawy nie jest konieczne, należy do sądu II instancji, a zatem do składu wyznaczonego (wylosowanego w SLPS³³) do rozpoznania sprawy. Istotna rola w zakresie oceny konieczności wyznaczenia rozprawy spoczywa na sędzi sprawozdawcy, który z reguły dokonuje pierwszej analizy akt sprawy i będzie rekomendował składowi potrzebę wyznaczenia rozprawy lub jej zaniechania. Potrzeba wyznaczenia rozprawy powstanie w szczególności wtedy, gdy sąd II instancji dostrzeże konieczność uzupełnienia postępowania dowodowego na rozprawie lub wysłuchania stron albo pojawią się szanse zawarcia ugody sądowej. Sąd II instancji zobowiązany jest jednak wyznaczyć rozprawę, jeżeli wniosek o jej wyznaczenie zawarto w apelacji lub wnosila o to strona przeciwna w odpowiedzi na apelację, przy czym o prawie do zawarcia takiego wniosku w odpowiedzi na apelację stroną tę należy pouczyć przy doręczeniu jej odpisu (art. 373¹ k.p.c.).

32 Dz.U. z 2019 r., poz. 1469, dalej jako ustawa z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy [...].

33 SLPS – System Losowego Przydziału Spraw – system teleinformatyczny służący do losowego przydziału spraw i zadań sądu, działający w oparciu o generator liczb losowych (§ 2 pkt 16 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych – Dz.U.2019.1141).

W obecnym stanie prawnym dostrzec też trzeba regulacje – jak się здаje – epizodyczne obowiązujące w okresie obowiązywania zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich wprowadzone art. 15zsz¹ ustawy z 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych³⁴ (w brzmieniu od 16 maja 2020 r.) dające możliwość przeprowadzenia rozprawy odmiejscowionej (*przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie jej na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku*). Przepis ten pozwala też na zarządzenie przeprowadzenia posiedzenia niejawnego, jeżeli sąd uzna rozpoznanie sprawy za konieczne, zaś przeprowadzenie wymaganych przez ustawę rozprawy lub posiedzenia jawnego mogłoby wywołać nadmierne zagrożenie dla zdrowia osób w nich uczestniczących i nie można przeprowadzić ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, a żadna ze stron nie sprzeciwiła się przeprowadzeniu posiedzenia niejawnego w terminie siedmiu dni od dnia doręczenia im zawiadomienia o skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawne. Artykuł 15zsz³ ust. 1 tejsz ustawy rozszerzył możliwość stosowania powyższej regulacji do rozpoznania apelacji na posiedzeniu niejawnym w sprawie, w której apelację wniesiono przed 7 listopada 2019 r., jeżeli sąd II instancji uzna, że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne, chyba że strona wniosła o przeprowadzenie rozprawy lub wносиła o przeprowadzenie niepodlegającego pominięciu dowodu z zeznań świadków lub przesłuchania stron. Sąd rozpoznaje jednak sprawę na posiedzeniu niejawnym w razie cofnięcia pozwu, cofnięcia apelacji albo jeżeli zachodzi nieważność postępowania. Zgodnie z art. 15zsz³ ust. 2 tej ustawy wnioski o przeprowadzenie rozprawy składa się w terminie siedmiu dni od dnia doręczenia zawiadomienia o skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawne. Zarówno o prawie do sprzeciwu, jak i wniosku, o których mowa wyżej, stroną działającą bez fachowego pełnomocnika trzeba pouczyć. Stosowanie tych przepisów o charakterze wyjątkowym i przejściowym musi być ściśle i nie może pozbawiać stron prawa do obrony, w szczególności poprzez

³⁴ Dz.U.2020.1842 t.j. ze zm.

uniemożliwienie im przeprowadzenia dowodów z przyczyn innych, niż byłoby to procesowo uzasadnione (pominięcie w oparciu o art. 235² k.p.c. czy 381 k.p.c.), bowiem może to prowadzić do nieważności postępowania (art. 379 pkt 5 k.p.c.).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego rozpoznanie sprawy, wbrew przepisom prawa, a zatem kiedy wymagają one przeprowadzenia rozprawy, na posiedzeniu niejawnym kwalifikowane jest jednoznacznie jako pozbawienie strony możliwości obrony jej praw³⁵. Jeszcze dalej poszedł Sąd Najwyższy w postanowieniu z 13 grudnia 2018 r. (V CZ 85/18)³⁶, w którym uznał, że wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym (art. 148¹ k.p.c.), a zatem gdy przepis pozwala na rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym, ale po uprzednim oddaleniu wniosku dowodowego strony bez doręczenia odpisu tego postanowienia, w celu umożliwienia stronie, której wnioski dowodowe zostały oddalone, wypowiedzenia się, zgodnie z art. 224 § 1 *in fine* k.p.c. prowadzi do pozbawienia możliwości obrony tej strony. Trzeba dostrzec, że prawo strony do publicznej i jawnej rozprawy jest istotnym elementem prawa do sądu gwarantowanego w art. 45 Konstytucji RP³⁷ i art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w dniu 4 listopada 1950 r. w Rzymie³⁸.

Do nieważności postępowania z powodu pozbawienia obrony prowadzi też przeprowadzenie rozprawy i wydanie wyroku w sytuacji, gdy doszło do nieprawidłowości w doręczeniu wezwania (zawiadomienia) stronie o jej terminie³⁹. Wadliwości doręczenia zgodnie z art. 214 § 1 k.p.c. skutkują obligatoryjnym odroczeniem rozprawy, chyba że dojdzie do stawiennictwa strony, która mimo wadliwości w doręczeniu sama wnosi o jej przeprowadzenie. W orzecznictwie Sądu Najwyższego

35 Por. postanowienia SN: z 28 marca 2012 r., II PZ 5/12, LEX nr 1168873; z 15 stycznia 2015 r., IV CZ 77/14, LEX nr 1648717.

36 LEX nr 2618490.

37 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 2009 r., nr 114, poz. 946 t.j.).

38 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w dniu 4 listopada 1950 r. w Rzymie (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284 ze zm.); dalej jako: Konwencja o ochronie praw człowieka.

39 Por. wyrok SN z 20 lutego 2020 r., I PK 249/18, LEX nr 3008444.

przeprowadzenie rozprawy i wydanie wyroku – w przypadku wadliwości doręczenia zawiadomienia o terminie rozprawy – jest co do zasady pozbawieniem strony możliwości obrony jej praw, skutkującym nieważnością postępowania. Niezawiadomienie zatem strony (jej pełnomocnika) o terminie rozprawy, na której zapadł wyrok, prowadzi do pozbawienia możliwości obrony⁴⁰. Takie pozbawienie jest tym bardziej oczywiste w sytuacji, gdy stroną zawiadomiono pod niewłaściwym (poprzednim) adresem, mimo że strona ta zawiadomiła sąd (*choćby ustnie*) o swoim nowym adresie⁴¹. Również w postępowaniu apelacyjnym, choćby sąd II instancji nie prowadził żadnego postępowania dowodowego, niepowiadomienie pełnomocnika strony o rozprawie apelacyjnej poprzedzającej wydanie wyroku przesądza o pozbawieniu strony możliwości obrony jej praw ze skutkiem nieważności⁴². Nieważność z powodu wadliwości doręczenia powstanie nie tylko wobec braku dowodu doręczenia w ogóle, ale również w przypadku wadliwego przyjęcia domniemania doręczenia. Tak będzie zatem w przypadku pozostawienia w aktach ze skutkiem doręczenia (aktualnie art. 1135⁵ § 2 k.p.c.) wezwania dla uczestnika postępowania zamieszkałego za granicą (poza obszarem Unii Europejskiej), który wskazał w kraju adres pełnomocnika dla doręczeń⁴³, albo uznania za skuteczne doręczenia awizowanego dokonanego poste restante⁴⁴.

Nie dojdzie natomiast do pozbawienia obrony strony możliwości jej praw, gdy prawidłowo zawiadomiony o terminie rozprawy pełnomocnik (adwokat) nie powiadomi o terminie rozprawy swego mocodawcy, na której przesłuchiowano świadków, jeżeli mocodawca ten nie wniósł o osobiste powiadomienie go o terminie tego przesłuchania, a jego obecność na terminie tym nie była konieczna⁴⁵. W wyroku z 28 marca 2008 r. (V CSK 488/07)⁴⁶ SN nie podzielił zarzutu nieważności, która miała

40 Por. postanowienia SN z 18 lipca 2019 r., III CZ 17/19, LEX nr 2697211; z 15 stycznia 2015 r., IV CZ 77/14, LEX nr 1648717; wyrok SN z 17 maja 2016 r., I UK 363/15, LEX nr 2061183.

41 Por. wyrok SN z 18 grudnia 2003 r., I PK 117/03, LEX nr 108206.

42 Por. wyrok SN z 16 marca 2018 r., IV CSK 113/17, LEX nr 2500413.

43 Por. wyrok SN z 17 kwietnia 1987 r., III CRN 69/87, OSNC 1988, nr 10, poz. 142.

44 Por. postanowienie SN z 14 kwietnia 2011 r., II UZ 10/11, LEX nr 901616.

45 Por. wyrok SN z 4 października 1966 r., II CR 318/66, LEX nr 6046.

46 LEX nr 424315.

być skutkiem nieuwzględnienia wniosku o odroczenie rozprawy w sytuacji, gdy skarżący wiedzieli o terminie rozprawy poprzedzającej wydanie wyroku przez sąd I instancji z ponad miesięcznym wyprzedzeniem, a na cztery dni przed tym terminem wypowiedzieli pełnomocnictwo swojemu dotychczasowemu pełnomocnikowi, nie przytaczając żadnych przesłanek wskazujących na to, że wskutek nadzwyczajnych lub innych niemożliwych do przewyżczenia okoliczności nie mogli uczynić tego wcześniej. Nieważność z powodu pozbawienia możliwości obrony nie wystąpi również w sytuacji, gdy podnoszący ten zarzut nie wykazał treścią protokołu rozprawy nieprawidłowej godziny rozpoczęcia rozprawy⁴⁷.

O ile brak prawidłowego doręczenia stronie zawiadomienia o terminie rozprawy z reguły doprowadzi do nieważności postępowania, o tyle brak prawidłowego doręczenia pisma sądowego z reguły takiej nieważności nie spowoduje, chyba że z winy sądu albo strony przeciwnej brak doręczenia takiego pisma uniemożliwi stronie całkowicie możliwość podjęcia przed sądem obrony swoich praw⁴⁸.

Dużo bardziej skomplikowaną kwestią jest pozbawienie możliwości obrony strony wskutek nieodroczenia rozprawy, zwłaszcza na jej wniosek. Kwestia pozbawienia obrony w takiej sytuacji nosi w sobie pewien istotny element oceny sądu, który musi być powiązany z realiami i konkretnymi okolicznościami danej sprawy. Punktem wyjścia w tym zakresie musi być dostrzeżenie, że odroczenie rozprawy nawet na zgodny wniosek stron może nastąpić tylko z ważnej przyczyny (art. 156 k.p.c.), a za taką art. 214 § 1 k.p.c. oprócz wadliwości doręczeń uznaje sytuację, gdy nieobecność strony jest wywołana nadzwyczajnym wydarzeniem lub inną znaną sądowi przeszkodą, której nie można przewyżczyć. Oznacza to, że ustawodawca nie każdy wniosek strony nawet subiektywnie zasadny kwalifikuje jako podstawę odroczenia rozprawy. Wskazana przez stronę przyczyna odroczenia wymaga zatem weryfikacji sądu z punktu widzenia jej relewantności i nie zawsze zasługuje na uwzględnienie. W dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego brak odroczenia rozprawy na wniosek strony nie prowadził do pozbawienia strony możliwości obrony jej praw w przypadkach:

47 Por. wyrok SN z 27 marca 2000 r., I PKN 395/99, OSNP 2001, nr 16, poz. 506.

48 Por. postanowienie SN z 23 października 2002 r., II CKN 463/01, LEX nr 74412.

- » gdy sąd nie uwzględnił wniosku strony o odroczenie rozprawy z uwagi na pobyt jej pełnomocnika w szpitalu uzdrowiskowym, którego termin z natury jest znany wcześniej. Pobyt taki nie może być uznany za przeszkodę niemożliwą do przezwyciężenia, a więc nie stanowi podstawy do odroczenia rozprawy⁴⁹;
- » gdy sąd nie uwzględnił wniosku pełnomocnika strony o odroczenie rozprawy z uwagi na jego urlop wypoczynkowy, a strona mogła zapewnić sobie reprezentowanie przez innego pełnomocnika, gdyż przeszkoda w reprezentacji przez ich dotychczasowego pełnomocnika nie była wywołana nadzwyczajnym wydarzeniem, którego nie można było przezwyciężyć (art. 214 k.p.c.)⁵⁰;
- » gdy sąd nie uwzględnił wniosku pełnomocnika strony o odroczenie rozprawy rozpoczętej ze znacznym opóźnieniem i wydania wyroku pomimo opuszczenia sali rozpraw przez pełnomocnika⁵¹;
- » gdy sąd nie uwzględnił wniosku strony o odroczenie rozprawy popartego zaświadczeniem lekarskim, które nie zostało wystawione przez lekarza sądowego⁵²;
- » gdy pełnomocnik strony zawiadomił sąd o przyczynie nieobecności na rozprawie, ale nie sformułował wniosku o odroczenie rozprawy⁵³;
- » gdy sąd nie uwzględnił wniosku strony o odroczenie rozprawy apelacyjnej w związku ze złożeniem do Ministra Sprawiedliwości skargi na członków składu orzekającego⁵⁴;
- » gdy sąd nie odroczył rozprawy mimo niestawiennictwa pełnomocnika, który został prawidłowo zawiadomiony o rozprawie, ale nie usprawiedliwił swego niestawiennictwa ani nie wniósł o odroczenie rozprawy⁵⁵;
- » gdy sąd nawet w sposób sprzeczny z art. 150 pkt 4 k.p.c. nie powiadomił strony (jej pełnomocnika) o celu wyznaczonego posiedzenia⁵⁶;

49 Por. wyrok SN z 19 marca 2003 r., II UK 172/02, OSNP-wkł. 2003/8/1.

50 Por. wyrok SN z 24 marca 2000 r., I PKN 546/99, OSNP 2001/15/482.

51 Por. wyrok SN z 27 lutego 2002 r., III CKN 875/99, OSNC 2003/2/25.

52 Por. postanowienie SN z 19 czerwca 2008 r., V CZ 36/08, LEX nr 577242.

53 Por. wyrok SN z 9 lipca 1998 r., I PKN 236/98, OSNP 1999/15/489.

54 Por. wyrok SN z 29 maja 2013 r., II PK 273/12, LEX nr 1365652.

55 Por. wyrok SN z 16 października 2002 r., IV CKN 1344/00, LEX nr 577496.

56 Por. wyrok SN z 16 kwietnia 2014 r., V CSK 285/13, LEX nr 1486992.

» gdy sąd nie odroczył rozprawy w związku z odmową osadzonego w zakładzie karnym udziału w przesłuchaniu przed sądem wezwanym z powodu podjętej przez niego akcji protestacyjnej. Zachowanie takie nie uzasadnia odroczenia rozprawy na podstawie art. 214 § 1 k.p.c. Nieobecność strony w takiej sytuacji nie jest wywołana wydarzeniem nadzwyczajnym lub znaną sądowi przeszkodą, której nie można przewyciężyć. Stanowi ona wynik świadomej decyzji osadzonego, świadczącej o przedłożeniu akcji protestacyjnej ponad potrzebę wzięcia udziału w przesłuchaniu przed sądem wezwanym⁵⁷. Nie ulega jednak wątpliwości, że również w przypadku osadzonego, który występuje bez pełnomocnika i chce wziąć udział, obowiązkiem sądu orzekającego jest wykorzystanie dostępnych środków procesowych w celu zapewnienia mu udziału w rozprawie, bo jest to realizacja zasady równouprawnienia stron. Aby nie pozbawić pozwanego odbywającego karę pozbawienia wolności możliwości działania, jego końcowe przesłuchanie powinno się odbyć w warunkach umożliwiających mu znajomość nie tylko pozwu i dalszych pism przygotowawczych, lecz także na jego żądanie treści przeprowadzonych dowodów, co może nastąpić, gdy nie żądał odpisów protokołów z zeznaniami przesłuchanych w sprawie osób, np. przez wydanie zarządzenia o zapoznaniu go z aktami sprawy, przed przesłuchaniem w drodze pomocy sądowej⁵⁸. Co do zasady poszanowanie prawa do obrony nie zawsze wymaga zapewnienia stronom możliwości osobistego uczestniczenia w każdej rozprawie, zwłaszcza gdy osoba, choćby odbywająca karę w zamkniętym zakładzie karnym, przedstawiła sądowi obszernie swoje stanowisko na wcześniejszym etapie postępowania oraz w apelacji i jest to, w ocenie sądu, wystarczające dla dokonania merytorycznej kontroli apelacyjnej orzeczenia sądu pierwszej instancji⁵⁹.

W świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego dojdzie jednak do pozbawienia strony możliwości obrony jej praw, jeżeli sąd odmówi odroczenia

57 Por. wyrok SN z 14 lutego 2013 r., II CSK 382/12, LEX nr 1314386.

58 Por. wyrok SN z 17 lutego 2004 r., III CK 290/02, LEX nr 164001.

59 Por. postanowienie SN z 15 czerwca 2020 r., III CSK 319/19, LEX nr 3049029.

rozprawy z powodu choroby pełnomocnika, gdy czas na ustanowienie substytutu (sześć dni) i zapoznanie się przez niego z uwagi na skomplikowaną problematykę prawną rozpoznawanej sprawy nie mógł gwarantować przygotowania się do rozprawy⁶⁰. Choroba pełnomocnika co do zasady uzasadnia odroczenie rozprawy, jest ona bowiem uznawana w judykaturze za przyczynę nieobecności wywołaną „nadzwyczajnym zdarzeniem”⁶¹. Dopiero zatem uzasadnione podejrzenie wykorzystywania choroby do nadużywania swoich uprawnień procesowych strony albo odpowiednio długi czas na ustanowienie pełnomocnika lub złożenie wniosku o przyznanie takiego pełnomocnika w sprawie uzasadnia odmowę odroczenia rozprawy z tej przyczyny⁶². Skutek w postaci nieważności postępowania z powodu pozbawienia strony możliwości obrony jej praw nastąpi nie tylko w przypadku wadliwego oddalenia wniosku o odroczenie rozprawy, lecz także gdy sąd nie rozstrzygnie takiego wniosku pełnomocnika strony i przeprowadzi rozprawę bezpośrednio poprzedzającą wydanie wyroku. Nie ma przy tym znaczenia, czy sąd orzekający go przeoczył, czy też dotarł on (po wpływie do sądu) za późno do sądu orzekającego. Zaniechanie oceny takiego wniosku SN uznaje za pozbawienie strony możliwości obrony jej praw w rozumieniu art. 379 pkt 5 k.p.c., nawet jeżeli wniosek taki nie dotarł w porę do składu orzekającego. Wadliwa organizacja obiegu dokumentów w sądzie nie może obciążać strony, która we właściwym czasie usprawiedliwiła niestawiennictwo na rozprawie⁶³. Dostrzec trzeba bardziej łagodniejsze podejście SN w wyroku z 1 marca

60 Por. wyrok SN z 20 grudnia 2005 r., V CSK 64/05, LEX nr 515427.

61 Por. wyroki SN: z 18 marca 1981 r., I PRN 8/81, OSNCP 1981/10/201 oraz z 1 czerwca 2000 r., I CKN 64/00, OSNC 2000/12/227.

62 Por. uchwała SN z 11 grudnia 2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014/9/87. Por. też J. Studzińska, *Skuteczność udzielonej ochrony sądowej a brak odroczenia rozprawy przy pouczeniu o możliwości działania przez pełnomocnika w świetle obrony swoich praw*, St. Prawn. KUL 2015, nr 1, s. 135–157.

63 Por. w tym zakresie wyroki SN: z 4 lipca 2008 r., I CSK 20/08, LEX nr 515438; z 28 listopada 1997 r., I CKU 175/97, Prok. i Prawo 1998, nr 5, poz. 36; wyrok z 3 kwietnia 2001 r., I CKN 19/99, Prok. i Prawo 2002, nr 7–8, poz. 38; z 8 grudnia 2016 r., II UK 484/15, LEX nr 2188794; z 14 września 2017 r., III PK 131/16, LEX nr 2390690; postanowienie SN z 20 maja 2009 r., I CSK 377/08, LEX nr 515439; por. też. A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 600.

2018 r. (III PK 19/17)⁶⁴, w którym sąd ten przyjął, że artykuł 214 § 1 k.p.c. stanowi o nieobecności strony, a nie jej pełnomocnika, a do niego może być stosowany tylko w drodze analogii, a nadto dotyczy nie każdego wydarzenia, ale tylko takiego, które ma charakter nadzwyczajny, oraz bliżej niesprecyzowanej innej przeszkodzie, której nie można przewyciężyć.

3. Korzystanie z pomocy pełnomocnika, brak udzielenia pouczeń przez sąd a pozbawienie strony możliwości obrony jej praw

Ważką kwestią w kontekście nieważności postępowania wskutek pozbawienia strony możliwości obrony jej praw jest dostęp strony do fachowego (profesjonalnego) zastępstwa prawnego, który umożliwi stronie realną obronę jej praw w postępowaniu cywilnym. W tym zakresie rozważenia wymagają dwie istotne kwestie, a mianowicie kwestia odmowy przyznania pełnomocnika z urzędu oraz kwestia działania z pełnomocnikiem z urzędu lub z wyboru, który niewłaściwie wykonuje swoje obowiązki reprezentowania strony w postępowaniu cywilnym. Wstępnie należy dostrzec, że w polskiej procedurze cywilnej nie ma standardu, który zobowiązywałby państwo do zapewnienia stronie postępowania cywilnego dostępu do pełnomocnika z urzędu w każdej sprawie. Nie jest to konieczne dla zapewnienia stronie konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP) ani standard taki nie wynika też z art. 6 ust. 1 konwencji i orzecznictwa ETPC w tym zakresie⁶⁵. Nie dziwi zatem fakt, że i w orzecznictwie Sądu Najwyższego dotyczącym odmowy ustanowienia pełnomocnika z urzędu dominuje pogląd, że co do zasady taka odmowa przyznania pełnomocnika z urzędu nie prowadzi do pozbawienia możliwości obrony⁶⁶. W wyjątkowych jednak sytuacjach oddalenie wniosku

⁶⁴ LEX nr 2496285.

⁶⁵ Por. np. wyroki ETPC: z 27 czerwca 2006 r., w sprawie J. Tabor p. Polsce, skarga nr 12825/02, LEX nr 182158; z 13 marca 2007 r., skarga nr 77765/01, w sprawie La-skowska p. Polsce, LEX nr 248617.

⁶⁶ Por. wyroki SN: z 28 maja 2013 r., I PK 3/13, LEX nr 1383242; z 2 marca 2005 r., III CK 533/04, LEX nr 197647; z 12 września 2007 r., I CSK 199/07, LEX nr 461625;

o ustanowienie pełnomocnika z urzędu może prowadzić do pozbawienia strony obrony, a w konsekwencji skutkuje nieważnością postępowania. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy strona ze względu na nieporadność albo stan zdrowia psychicznego nie jest w stanie podjąć racjonalnej obrony swych praw w postępowaniu sądowym⁶⁷. W wyroku z 6 czerwca 2019 r. (II CSK 660/18)⁶⁸ Sąd Najwyższy wyjaśnił, iż sam fakt choroby lub innej ułomności psychicznej strony nie powoduje nieważności postępowania z powodu niemożności obrony przez stronę swych praw, ale nieważność taka powstanie, gdy ze względu na stan zdrowia psychicznego strona ta nie jest w stanie podjąć racjonalnej obrony swych praw w postępowaniu sądowym, a sąd odmówił jej ustanowienia pełnomocnika z urzędu. O ile odmowa przyznania pełnomocnika z urzędu z reguły nie prowadzi do nieważności postępowania, to nieważność taką spowoduje rozstrzygnięcie sprawy przed rozpoznaniem wniosku strony o przyznanie jej pełnomocnika z urzędu. Trafnie zatem Sąd Najwyższy w wyroku z 11 lipca 2012 r. (II CSK 657/11)⁶⁹ przyjął, że z prawa do rzetelnego procesu wynika, iż wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu winien być rozpoznany bez zbędnej zwłoki⁷⁰, a także bez podejmowania dalszych definitywnych w skutkach dla stron czynności procesowych, a w szczególności przed wydaniem merytorycznego rozstrzygnięcia w sprawie⁷¹. Przyjąć trzeba, że dotyczyć to powinno również okresu między przyznaniem profesjonalnego pełnomocnika a wyznaczeniem go przez właściwą

z 16 kwietnia 2008 r., V CSK 564/07, LEX nr 424339; z 18 kwietnia 2008 r., II CSK 636/07, LEX nr 646332 oraz postanowienia SN: z 28 sierpnia 2020 r., II CSK 212/20, LEX nr 3057904; z 15 maja 2007 r., V CSK 37/07, LEX nr 442585 i z 29 kwietnia 2009 r., II CSK 643/08, LEX nr 610216.

67 Por. postanowienie SN z 21 czerwca 2013 r., I CZ 51/13, LEX nr 1375317; wyroki SN: z 20 października 2016 r., II CSK 72/16, LEX nr 2188788; z 30 listopada 2018 r., I CSK 656/17, LEX nr 2586022; z 8 czerwca 2006 r., II CSK 51/06, LEX nr 183020.

68 LEX nr 2690149.

69 OSNC 2013/4/49.

70 Por. w tym zakresie też wyroki ETPC: z 3 lipca 2012 r. w sprawie W. Siwiec p. Polsce, skarga nr 28095/08; z 22 marca 2007 r. w sprawie K. Sialkowska p. Polsce, skarga nr 8932/05; z 22 marca 2007 r. w sprawie S. Staroszczyk p. Polsce, skarga nr 59519/00; z 12 stycznia 2010 r. w sprawie E. Bąkowska p. Polsce, skarga nr 33539/02.

71 Por. w tym zakresie wyrok SN z 25 maja 2005 r., I CK 773/04, LEX nr 180833; postanowienie SN 25 kwietnia 2007 r., IV CSK 18/07, LEX nr 319587.

radę i podjęciem przez niego czynności w sprawie, stąd nie można podzielić odmiennego poglądu Sądu Najwyższego w tym zakresie wyrażonego w wyroku z 23 kwietnia 1968 r. (II PR 399/67)⁷². Komplikacje procesowe w praktyce powstają w sytuacji, gdy strona zrezygnuje z pełnomocnika wyznaczonego jej z urzędu, do czego ma prawo⁷³. Wypowiedzenie umocowania pełnomocnikowi z urzędu nie kreuje prawa strony do kolejnego pełnomocnika z urzędu. Prawo do nowego pełnomocnika powstaje jedynie, gdy sąd zwalnia z ważnych przyczyn adwokata (radcę prawnego), na jego wniosek, od obowiązku zastępowania strony w procesie (art. 118 § 3 k.p.c.) oraz w przypadku, gdy pełnomocnik sporządził, bez zachowania zasad należytej staranności, opinię o braku podstaw do wniesienia skargi kasacyjnej lub skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 118 § 5 w związku z art. 118 § 6 k.p.c.)⁷⁴. W postanowieniu Sądu Najwyższego z 15 stycznia 2015 r. (IV CZ 77/14)⁷⁵ sąd ten przyjął, iż nie ma nieważności w sytuacji, gdy o terminie posiedzenia zawiadomiony był zawodowy pełnomocnik strony ustanowiony – na jej wniosek – przez sąd oraz sama strona, która następnie cofnęła wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, a potem podtrzymała swoje stanowisko podczas rozprawy i oświadczyła, że w ogóle nie chce udziału adwokata w sprawie.

Prawo strony do korzystania z zastępstwa prawnego w postępowaniu cywilnym ma pierwszorzędne znaczenie z punktu widzenia możliwości obrony jej praw, stąd jego ograniczenie może mieć miejsce w wyjątkowej sytuacji. Nie dziwi zatem postanowienie Sądu Najwyższego z 7 lutego 2018 r. (V CSK 188/17)⁷⁶, w którym przyjęto, że odmowa tymczasowego dopuszczenia do udziału w rozprawie osoby mogącej być pełnomocnikiem, mimo uprawdopodobnienia jej upoważnienia faksem przesłanym wcześniej do sądu, w sytuacji gdy bez wątpienia istniała potrzeba podjęcia przez uczestnika naglącej czynności procesowej, prowadzi do pozbawienia możliwości obrony praw w postępowaniu przed sądem drugiej instancji.

⁷² LEX nr 6321.

⁷³ Por. postanowienia SN: z 3 czerwca 1976 r., III CRN 64/76, OSNC 1977, nr 1 poz. 14; z 21 kwietnia 1999 r., I CKN 1423/98, LEX nr 738070.

⁷⁴ Por. postanowienie SN z 24 maja 2012 r., V CZ 11/12, LEX nr 1243102.

⁷⁵ LEX nr 1648717.

⁷⁶ LEX nr 2475063.

Co do zasady w orzecznictwie Sądu Najwyższego niewłaściwe wykonywanie obowiązków przez pełnomocnika nie jest postrzegane jako pozbawienie możliwości obrony strony, którą taki pełnomocnik zastępuje⁷⁷. Oznacza to, że niska jakość świadczenia przez „fachowego” pełnomocnika pomocy prawnej zasadniczo nie prowadzi do nieważności postępowania ani nie może stanowić przyczyny jego wznowienia. Pogląd ten jest nie tylko efektem powściągliwego podejścia Sądu Najwyższego do twierdzeń strony o niefachowości jej reprezentowania, która często utożsamia prawidłowe zastępstwo z uzyskaniem korzystnego orzeczenia, lecz jest też przejawem pewnego pragmatyzmu. Dopuszczenie bowiem do uznania wadliwego działania pełnomocnika za podstawę nieważności prowadziłoby do łatwego podważenia każdego orzeczenia, w tym orzeczeń prawomocnych w trybie wznowienia, w oparciu o nie do końca dające się zdefiniować kryterium „fachowości”. Trzeba jednak zastrzec, że w skrajnych przypadkach niedziałania pełnomocnika z urzędu, tj. niepodjęcia przez niego nawet podstawowych czynności w zakresie reprezentacji interesów strony (np. koniecznych dla zaskarżenia orzeczenia), takie zachowanie pełnomocnika może już być rozważane jako pozbawienie strony możliwości działania. W takich bowiem przypadkach, na tle art. 6 konwencji, można przyjąć, że państwo w niewłaściwy sposób zrealizowało obowiązek zapewnienia stronie dostępu do sądu, w szczególności obowiązek zapewnienia rzetelnego procesu, poprzez naruszenie zasady równości broni⁷⁸. Generalnie uprawniona jest teza, że naruszenie w postępowaniu przepisów dotyczących równouprawnienia stron stanowi nie tylko uchybienie procesowe, lecz może też prowadzić do pozbawienia strony możliwości obrony swych praw skutkującego nieważnością postępowania (art. 379 pkt 5 k.p.c.)⁷⁹.

77 Por. postanowienia SN: z 27 stycznia 2012 r., II PZ 41/11, LEX nr 1130384.; z 26 marca 2003 r., OSNC 2004/6/95; z 10 listopada 2004 r., II CZ 128/04, LEX nr 1619719; z 22 stycznia 2008 r., II CZ 106/07, LEX nr 627220; z 28 marca 2008 r., IV CZ 10/08, niepubl.; z 13 kwietnia 2011 r., V CZ 12/11, LEX nr 1147807.

78 Por. P. Hofmański, A. Wróbel, *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. I, Komentarz, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, s. 292–294.; por. też wyrok TPC z 6 lutego 1981 r. w sprawie Airey p. Irlandii, skarga nr 6289/73.

79 Por. J. Bodio, W. Grałiński, *Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, St.Iur.Lubl. 2016, nr 1, s. 251–268.

W dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego samo nieudzielenie stronie pouczeń wynikających z art. 5 i 212 k.p.c., w szczególności zaś pouczenia co do możliwości ustanowienia zawodowego pełnomocnika lub zgłoszenia wniosku o ustanowienie adwokata z urzędu, nie było *per se* oceniane jako pozbawienie strony możliwości obrony jej praw⁸⁰. Również w doktrynie nieudzielenie przez sąd stronie pouczeń nie jest postrzegane jako pozbawienie obrony możliwości praw⁸¹, o ile nie chodzi o zupełnie wyjątkowe sytuacje⁸².

W uzasadnieniu postanowienia z 22 sierpnia 2000 r. Sąd Najwyższy (III CKN 873/2000)⁸³ wskazał, że art. 5 k.p.c. może mieć zastosowanie wyłącznie w sytuacji, gdy tego wymaga ochrona praw procesowych strony. Omawiany przepis, a także art. 212 k.p.c., nie może być rozciągnięty na sferę przysługujących stronie uprawnień bądź roszczeń przewidzianych w przepisach prawa materialnego i sposobu ich realizacji. Jeszcze dalej w tym zakresie poszedł SN w wyroku z 5 sierpnia 2005 r. (II CK 18/2005)⁸⁴, gdzie przyjął, że każdy, kto wdaje się w spór sądowy i decyduje na prowadzenie sprawy bez udziału fachowego pełnomocnika, musi zakładać, że ma dostateczną orientację co do sposobu prowadzenia tej sprawy. W kontekście jednak skutków braku pouczeń trzeba zauważyć, że ustawa z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy [...] nałożyła na sądy w licznych przepisach obowiązek udzielania stronom określonych pouczeń⁸⁵, co trzeba odczytywać, że niekiedy skutki braku udzielenia

80 Por. wyroki SN: z 2 października 2012 r., II UK 54/12, LEX nr 1619649; z 7 listopada 2007 r., II CSK 286/07, LEX nr 490414.

81 M. M. Cieśliński, *W kwestii stosowania art. 5 k.p.c.*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 4, s. 101.

82 P. Osowy, *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent” 2003, nr 7–8, s. 107.

83 LexPolonica nr 2550990.

84 LEX nr 1619649.

85 Z dniem 7 sierpnia 2020 r. miał wejść w życie art. 5 § 2 i 3 k.p.c., który nakładał na Ministra Sprawiedliwości obowiązek określenia w drodze rozporządzenia wzorów pouczeń, których udzielania na piśmie wymaga kodeks, mając na względzie konieczność zapewnienia komunikatywności przekazu, w tym z ich tłumaczeniami na języki obce najczęściej wykorzystywane w obrocie z zagranicą, oraz ich udostępnienia na stronie internetowej urzędu go obsługującego. Regulacja ta dawała szansę ujednolicenia treści wymaganych wg kodeksu pouczeń udzielanych przez sądy. Przepis ten został jednak uchylony z dniem 24 czerwca 2020 r., a zatem jeszcze przed wejściem w życie przez art. 71 ustawy z 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do

pouczeń w określonych sytuacjach mogą prowadzić do nieważności postępowania, zwłaszcza gdy brak takich pouczeń dotyczyć będzie strony nieporadnej, słabo radzącej sobie w danej sprawie. Godny dostrzeżenia w kontekście wagi pouczeń jest zwłaszcza art. 458⁴ § 4 k.p.c., wprowadzony wspomnianą wyżej ustawą z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy [...], mający zastosowanie w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych, który wprowadza usuwalne domniemanie prawne, że nieudzielenie wymaganych pouczeń stronie działającej bez fachowego pełnomocnika w tych sprawach uważa się za pozbawienie możliwości obrony swych praw, chyba że nieudzielenie pouczeń nie miało wpływu na zachowanie tej strony w toku postępowania. Biorąc pod uwagę tę regulację, trzeba z pewnym formalizmem podchodzić również do pouczeń, które wedle kodeksu winny być udzielone np. pracownikowi czy ubezpieczonemu jako stronie procesu, zwłaszcza tych o istotnym znaczeniu z punktu dochodzenia praw lub ich obrony.

W kontekście pozbawienia strony możliwości obrony trzeba też rozpatrywać sytuację, w której dochodzi do zmiany kwalifikacji prawnej roszczenia przez sąd i oparcia orzeczenia na innej podstawie niż ta, która była dotychczas brana w sprawie pod uwagę, bez uprzedzenia (pouczenia) stron o takiej możliwości. W wyroku z 30 listopada 2016 r. (III CSK 351/15)⁸⁶ Sąd Najwyższy uznał, że brak takiego uprzedzenia nie wpływa na prawo do obrony strony reprezentowanej przez profesjonalnego pełnomocnika, jeżeli typowość stanu faktycznego sprawy pozwala na przewidywalność zastosowania różnych i typowych podstaw prawnych dla tego stanu faktycznego. Trzeba jednak dostrzec odmienny pogląd zaprezentowany we wcześniejszym wyroku z 19 marca 2015 r. (IV CSK 368/14)⁸⁷, w którym Sąd Najwyższy przyjął, że do istoty konstytucyjnego prawa do sądu należy sprawiedliwość proceduralna obejmująca prawo do rzetelnego procesu, w którym podstawowym uprawnieniem jest możliwość bycia wysłuchanym. Naruszenie przez sąd tego uprawnienia stron poprzez rozstrzygnięcie o roszczeniu na innej

oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U.2020.1086).

86 OSNC-ZD 2018/3/36.

87 LEX nr 1657598.

podstawie prawnej niż wskazywana przez stronę, bez poinformowania o takiej możliwości przed zamknięciem rozprawy dla umożliwienia stronie wypowiedzenia się, skutkuje nieważnością postępowania z powodu pozbawienia strony możliwości obrony jej praw. Dodatkowo to drugie orzeczenie zostało aktualnie wzmocnione przez ustawodawcę, gdyż wspomnianą wyżej ustawą z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy [...] od 7 listopada 2019 r. wprowadzono do kodeksu art. 156² k.p.c., zgodnie z którym jeżeli w toku posiedzenia okaże się, że o żądaniu lub wniosku strony można rozstrzygnąć na innej podstawie prawnej niż przez nią wskazana, uprzedza się o tym strony obecne na posiedzeniu. Brak zatem takiego uprzedzenia jest niewątpliwie naruszeniem przepisów przez sąd, co jest pierwszym elementem testu przy badaniu pozbawienia możliwości obrony.

4. Uchybienie sądu w zakresie postępowania dowodowego a pozbawienie strony możliwości obrony jej praw

Dokonując przeglądu orzecznictwa Sądu Najwyższego z punktu widzenia wpływu decyzji sądu w szeroko rozumianym postępowaniu dowodowym, można w sposób uprawniony postawić tezę, że z reguły nawet istotne uchybienia w tym zakresie nie prowadzą do pozbawienia strony możliwości obrony jej praw i w konsekwencji do nieważności postępowania⁸⁸. Pominięcie zatem (oddalenie) przez sąd wniosków dowodowych strony nie prowadzi do nieważności, a ewentualną wadliwość decyzji sądu w tym zakresie skarżący może podważyć w ramach stosowanego zarzutu apelacyjnego, z wyjątkiem jednak takich sytuacji, gdy strona została trwale pozbawiona możliwości składania pism procesowych czy wniosków dowodowych⁸⁹. Nieważności tym bardziej nie powoduje sytuacja, w której dochodzi też do pominięcia dowodu z przesłuchania strony, jeżeli został

⁸⁸ Por. postanowienie SN z 26 czerwca 2020 r., IV CZ 16/20, LEX nr 3049071.

⁸⁹ Por. postanowienia SN: z 20 maja 2016 r., II CZ 29/16, LEX nr 2056922; z 16 lutego 2017 r., II PZ 28/16, LEX, nr 2269089; wyroki SN: z 18 marca 2014 r., II PK 256/12, LEX nr 1448393; z 30 listopada 2016 r., III SK 67/15, LEX nr 2188798.

on dopuszczony w pierwszej instancji, a strona przez własne niestawienie uniemożliwiła jego przeprowadzenie⁹⁰. Nie będzie też nieważności w przypadku wydania opinii przez biegłego w oparciu o akta i dokumenty, z którymi strony nie mogły się zapoznać, jeżeli później strony uczestniczyły w postępowaniu i istniała nieograniczona możliwość podnoszenia zarzutów dotyczących postępowania dowodowego, a tym samym miały możliwość podjęcia działań w celu usunięcia skutków uchybień procesowych przed wydaniem orzeczenia w danej instancji⁹¹. Nieważności postępowania pierwszoinstancyjnego nie spowoduje przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego poza rozprawą, gdy istniała możliwość podniesienia tego w apelacji, zwłaszcza że sąd II instancji bierze pod uwagę materiał dowodowy zebrany w obu instancjach⁹². Podobnie nieważności nie spowoduje nieudzielenie stronie pouczenia o uprawnieniu do żądania ponownego przesłuchania danego świadka⁹³ albo nieudzielenia przez sąd drugiej instancji – wbrew dyspozycji art. 224 § 1 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. – głosu stronom przed zamknięciem rozprawy⁹⁴. Trudno też przyjąć pozbawienie strony możliwości obrony jej praw na skutek podniesienia ogólnego zarzutu niewydania jej odpisów „protokołów z rozpraw”⁹⁵. Sąd Najwyższy przyjmował natomiast pozbawienie strony możliwości obrony jej praw, gdy dochodziło do przeprowadzenia dowodu z dodatkowej opinii biegłych⁹⁶ albo z dowodu z akt sprawy karnej i wykorzystania ich do poczynienia ustaleń faktycznych⁹⁷ – po zamknięciu rozprawy (art. 224 § 2 k.p.c.) bez otwarcia na nowo (art. 316 § 2 k.p.c.). W aktualnym brzmieniu art. 224 § 2 k.p.c. dyskusyjne może być twierdzenie o nieważności w sytuacji przeprowadzenia dowodu z akt poza rozprawą, obecnie bowiem o dopuszczeniu dowodu z akt innej sprawy w ogóle sąd nie musi wydawać

90 Por. wyrok SN z 9 grudnia 1998 r., I PKN 505/98, OSNP 2000, nr 3, poz. 110.

91 Por. postanowienie SN z 29 września 2016 r., V CZ 56/16, LEX nr 2152408.

92 Por. postanowienie SN z 15 maja 2000 r., II CKN 52/00, LEX nr 532092.

93 Por. wyrok SN z 17 stycznia 2003 r., I CK 166/02, LEX nr 77075.

94 Por. wyroki SN: z 30 listopada 2016 r., III SK 67/15, LEX nr 218879; z 16 kwietnia 2014 r., V CSK 285/13, LEX nr 1486992; z 15 października 2010 r., V CSK 58/10, LEX nr 786675; postanowienie SN z 14 grudnia 2004 r., III AO 25/03, LEX nr 1119495.

95 Por. wyrok SN z 19 marca 1999 r., II CKN 245/98, LEX nr 1212976.

96 Por. wyrok SN z 10 września 1999 r., II UKN 101/99, OSNP 2000, nr 23, poz. 871.

97 Por. wyrok SN z 22 lipca 2004 r., II CK 423/03, LEX nr 176098.

postanowienia w świetle art. 235² § 2 k.p.c. Czyni to tylko, gdy nie dopuszcza takiego dowodu. Nie można jednak w ramach rzetelnego procesu zaskakiwać stron nieznanym jej materiałem dowodowym, stąd konieczne jest jednak uprzedzenie stron przed zamknięciem rozprawy o tym, że sąd przeprowadzi z danych akt dowód poza rozprawą, tak aby strony miały wiedzę co do tego dowodu i możliwość złożenia ewentualnych wniosków, nie wyłączając otwarcia rozprawy na nowo.

5. Inne przypadki pozbawienia strony możliwości obrony jej praw

Jak wcześniej uwypuklono, katalog sytuacji faktycznych, które mogą być postrzegane przez pryzmat pozbawienia strony możliwości obrony jej praw, jest otwarty, a zatem jest w praktyce bardzo rozbudowany.

Istotne z punktu widzenia możliwości obrony jest właściwe reprezentowanie strony nieznannej z miejsca pobytu, by proces przeciwko takiej stronie umożliwiał realną obronę jej interesów. Dotyczy to także przedwczesnego, pochopnego ustanowienia kuratora takiej stronie. Jeżeli zatem doszło do takiego ustanowienia kuratora dla strony nieznannej z miejsca pobytu, bez dostatecznego uprawdopodobnienia, że miejsce pobytu uczestnika nie jest znane, to postępowanie takie dotknięte będzie nieważnością⁹⁸. Nieważność wystąpi również w sytuacji przeciwnej, gdy dojdzie do rozpoznania sprawy bez ustanowienia mimo wniosku powoda oraz istnienia przesłanek przewidzianych w art. 143 i 144 k.p.c. kuratora dla nieznanego z miejsca pobytu pozwanego⁹⁹.

Nieważność z powodu pozbawienia możliwości obrony nastąpi także w sytuacji niewyłączenia sędziego, który podlegał wyłączeniu, gdy zasadny wniosek strony o wyłączenie sędziego nie został rozpoznany do czasu ukończenia postępowania przed sądem pierwszej instancji¹⁰⁰.

⁹⁸ Por. postanowienia SN: z 12 lipca 2018 r., III CZ 13/18, LEX nr 2518966; z 8 kwietnia 1998 r., III CKU 12/98, Prok. i Pr. 1998, nr 11–12, poz. 44; z 26 lutego 2002 r., I CKN 504/00, LEX nr 1170493; wyrok SN z 10 kwietnia 1978 r., III CRN 40/78, OSNCP 1978, nr 12, poz. 236.

⁹⁹ Por. wyrok SN z 16 grudnia 1994 r., I PRN 33/94, OSNP 1995, nr 9, poz. 109.

¹⁰⁰ Por. wyrok SN z 28 listopada 2019 r., III CSK 275/17, LEX nr 2772859.

Nieważność postępowania z powodu pozbawienia możliwości obrony spowoduje też dopuszczenie przez sąd do rozszerzenia powództwa po zamknięciu rozprawy. Orzeczenie o żądaniu zgłoszonym (rozszerzonym) po zamknięciu rozprawy narusza nie tylko art. 321 § 1 k.p.c., lecz równocześnie pozbawia pozwanego możliwości obrony jego praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.)¹⁰¹. Nieważność wystąpi również w sytuacji, gdy dojdzie do zmiany powództwa w postępowaniu apelacyjnym z naruszeniem granic dopuszczalności takiej zmiany wyznaczonych art. 383 k.p.c., tym bardziej gdy dojdzie do niej po zamknięciu rozprawy i bez umożliwienia drugiej stronie podjęcia obrony jej praw¹⁰².

6. Próba podsumowania

Przeгляд licznego orzecznictwa Sądu Najwyższego podejmującego problem nieważności postępowania z powodu pozbawienia strony możliwości obrony jej praw potwierdza ważkość tej przyczyny nieważności, co jest skutkiem szerokiego i stale poszerzającego się katalogu sytuacji procesowych, w których może dojść do pozbawienia strony możliwości obrony jej praw. Uprawniony jest pogląd, że przyczyną tego stałego poszerzania się tego katalogu sytuacji procesowych są z jednej strony coraz liczniejsze i niestabilne regulacje proceduralne, których wykładnia przez sąd w konkretnej sprawie może pozbawiać stronę możliwości obrony jej praw. Z drugiej strony sam postęp cywilizacyjny, a zwłaszcza wprowadzenie technologii cyfrowej do postępowania cywilnego (protokół elektroniczny, zawiadomienia, rozprawa odmiejscowiona) będzie kreował coraz to nowsze sytuacje, w których strona często zasadnie będzie mogła podnosić pozbawienie jej możliwości obrony. Trafny jest w przypadku tej przyczyny nieważności pogląd, że ocena jej istnienia musi następować przez pryzmat konkretnych, detalicznych okoliczności sprawy w powiązaniu z wagą naruszonych przepisów, trwałości tych naruszeń,

101 Por. wyroki SN: z 11 marca 2013 r., II PK 212/12, LEX nr 1555446; z 9 stycznia 2001 r., I PKN 175/00, OSNP 2002, nr 18, poz. 427.

102 Por. wyrok SN z 9 stycznia 2001 r., I PKN 175/00, OSNP 2002, nr 18, poz. 427.

stadium postępowania, w którym one wystąpiły, i ich wpływu na możliwości obrony praw strony. Istotne są w tym zakresie również okoliczności związane z samą stroną, w szczególności, czy mimo wystąpienia naruszeń prawa strona miała wystarczające i realne możliwości przeciwdziałania tym naruszeniom i obrony swych praw. Celem bowiem regulacji procesowych (gwarancyjnych) nie jest możliwość przerwania na sąd własnych zawinionych zaniechań procesowych strony w toku postępowania, lecz zabezpieczenie realizacji jej prawa do rzetelnego procesu.

Bibliografia

- Bodio J., Graliński W., *Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, St.Iur.Lubl. 2016, nr 1.
- Cieśliński M. M., *W kwestii stosowania art. 5 k.p.c.*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 4.
- Ereciński T. *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009.
- Góra-Błaszczkowska A., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I.
- Górnjak K., *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu nieprocesowym*, PS 2017, nr 11–12.
- Grzegorzczak P., *Komentarz do art. 64 Kodeksu postępowania cywilnego*, LEX el/2016.
- Hofmański P., Wróbel A., *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, t. I, Komentarz, red. L. Garlicki, Warszawa 2010.
- Jagiela J., *Skutki niewzięcia przez zainteresowanego udziału w postępowaniu nieprocesowym*, PiP 2014, nr 3.
- Krajewski J., *Wznowienie postępowania cywilnego*, PIP 1967, nr 7.
- Manowska M., *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 2013.
- Manowska M., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2015.
- Osoy P., *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent” 2003, nr 7–8.
- Siedlecki W., *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965.
- Studzińska J., *Skuteczność udzielonej ochrony sądowej a brak odroczenia rozprawy przy pouczeniu o możliwości działania przez pełnomocnika w świetle obrony swoich praw*, St.Prawn.KUL 2015, nr 1.
- Strus S., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna*, „Palestra” 2002, nr 11–12.
- Weitz K., *System Prawa Procesowego Cywilnego. Środki zaskarżenia*, red. T. Ereciński, t. III, cz. 2.
- Wiśniewski T., *Komentarz do art. 379 Kodeksu postępowania cywilnego*, LEX el/2021.
- Zembrzusi T., *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, pod red. M. Tomalaka i in., Warszawa 2017.

Zembrzusi T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017.

Zieliński A., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012.

Orzecznictwo

Postanowienie SN z 3 czerwca 1976 r., III CRN 64/76, OSNC 1977, nr 1, poz. 14.

Postanowienie SN z 27 lutego 1997 r., III CKN 6/97, LEX nr 78446.

Postanowienie SN z 8 kwietnia 1998 r., III CKU 12/98, Prok. i Pr. 1998, nr 11–12, poz. 44.

Postanowienie SN z 21 kwietnia 1999 r., I CKN 1423/98, LEX nr 738070.

Postanowienie SN z 13 kwietnia 2000 r., III CKN 737/98, LEX nr 51541.

Postanowienie SN z 15 maja 2000 r., II CKN 52/00, LEX nr 532092.

Postanowienie SN z 22 sierpnia 2000 r., III CKN 873/2000, LexPolonica nr 2550990.

Postanowienie SN z 26 lutego 2002 r., I CKN 504/00, LEX nr 1170493.

Postanowienie SN z 23 października 2002 r., II CKN 463/01, LEX nr 74412.

Postanowienie SN z 28 listopada 2002 r., II CKN 399/01, LEX nr 196607.

Postanowienie SN z 26 marca 2003 r., OSNC 2004/6/95.

Postanowienie SN z 10 listopada 2004 r., II CZ 128/04, LEX nr 1619719.

Postanowienie SN z 14 grudnia 2004 r., III AO 25/03, LEX nr 1119495.

Postanowienie SN z 25 kwietnia 2007 r., IV CSK 18/07, LEX nr 319587.

Postanowienie SN z 22 stycznia 2008 r., II CZ 106/07, LEX nr 627220.

Postanowienie SN z 15 maja 2007 r., V CSK 37/07, LEX nr 442585.

Postanowienie SN z 11 marca 2008 r., II CSK 593/07, LEX nr 494150.

Postanowienie SN z 28 marca 2008 r., IV CZ 10/08, LEX nr 1422075.

Postanowienie SN z 19 czerwca 2008 r., V CZ 36/08, LEX nr 577242.

Postanowienie SN z 29 kwietnia 2009 r., II CSK 643/08, LEX nr 610216.

Postanowienie SN z 20 maja 2009 r., I CSK 377/08, LEX nr 515439.

Postanowienie SN z 13 kwietnia 2011 r., V CZ 12/11, LEX nr 1147807.

Postanowienie SN z 14 kwietnia 2011 r., II UZ 10/11, LEX nr 901616.

Postanowienie SN z 9 grudnia 2011 r., II UZP 7/11, LEX nr 1106740.

Postanowienie SN z 27 stycznia 2012 r., II PZ 41/11, LEX nr 1130384.

Postanowienie SN z 28 marca 2012 r., II PZ 5/12, LEX nr 1168873.

- Postanowienie SN z 24 maja 2012 r., V CZ 11/12, LEX nr 1243102.
- Postanowienie SN z 21 czerwca 2013 r., I CZ 51/13, LEX nr 1375317.
- Postanowienie SN z 15 stycznia 2015 r., IV CZ 77/14, LEX nr 1648717.
- Postanowienie SN z 25 lutego 2015 r., II UZ 78/14, OSNP 2016/11/145.
- Postanowienie SN z 10 marca 2015 r., II PZ 29/14, LEX nr 1665588.
- Postanowienie SN z 20 maja 2016 r., II CZ 29/16, LEX nr 2056922.
- Postanowienie SN z 29 września 2016 r., V CZ 56/16, LEX nr 2152408.
- Postanowienie SN z 16 lutego 2017 r., II PZ 28/16, LEX, nr 2269089.
- Postanowienie SN z 7 lutego 2018 r., V CSK 188/17, LEX nr 2475063.
- Postanowienie SN z 26 kwietnia 2018 r., IV CSK 590/17, LEX nr 2498003.
- Postanowienie SN z 12 lipca 2018 r., III CZ 13/18, LEX nr 2518966.
- Postanowienie SN z 13 grudnia 2018 r., V CZ 85/18, LEX nr 2618490.
- Postanowienie SN z 6 marca 2019 r., IV CSK 384/18, LEX nr 2631794.
- Postanowienie SN z 18 lipca 2019 r., III CZ 17/19, LEX nr 2697211.
- Postanowienie SN z 21 listopada 2019 r., II PZ 17/19, BSN 2020, nr 3–4, poz. 18.
- Postanowienie SN z 15 czerwca 2020 r., III CSK 319/19, LEX nr 3049029.
- Postanowienie SN z 26 czerwca 2020 r., IV CZ 16/20, LEX nr 3049071.
- Postanowienie SN z 14 sierpnia 2020 r., V CSK 618/19, LEX nr 3051789.
- Postanowienie SN z 28 sierpnia 2020 r., II CSK 212/20, LEX nr 3057904.
- Uchwała SN z 11 grudnia 2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014/9/87.
- Uchwała SN siedmiu sędziów – zasada prawna z 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008/6/55.
- Uchwała SN siedmiu sędziów – zasada prawna z 20 kwietnia 2010 r., III CZP 112/09, OSNC 2010, nr 7–8, poz. 98.
- Wyrok SN z 4 października 1966 r., II CR 318/66, LEX nr 6046.
- Wyrok SN z 23 kwietnia 1968 r., II PR 399/67, LEX nr 6321.
- Wyrok SN z 10 maja 1974 r., II CR 155/74, OSP 1975/3/66.
- Wyrok SN z 10 kwietnia 1978 r., III CRN 40/78, OSNCP 1978, nr 12, poz. 236.
- Wyrok SN z 18 marca 1981 r., I PRN 8/81, OSNCP 1981/10/201.
- Wyrok SN z 17 kwietnia 1987 r., III CRN 69/87, OSNC 1988, nr 10, poz. 142.
- Wyrok SN z 16 grudnia 1994 r., I PRN 33/94, OSNP 1995, nr 9, poz. 109.
- Wyrok SN z 21 listopada 1997 r., I CKN 825/97, OSNP 1998, nr 5, poz. 8.

- Wyrok SN z 28 listopada 1997 r., I CKU 175/97, Prok. i Prawo 1998, nr 5, poz. 36.
- Wyrok SN z 10 lutego 1998 r., II CKN 600/97, OSP 1999, nr 3, poz. 58.
- Wyrok SN z 9 lipca 1998 r., I PKN 236/98, OSNP 1999/15/489.
- Wyrok SN z 9 grudnia 1998 r., I PKN 505/98, OSNP 2000, nr 3, poz. 110.
- Wyrok SN z 19 marca 1999 r., II CKN 245/98, LEX nr 1212976.
- Wyrok SN z 10 września 1999 r., II UKN 101/99, OSNP 2000, nr 23, poz. 871.
- Wyrok SN z 24 marca 2000 r., I PKN 546/99, OSNP 2001/15/482.
- Wyrok SN z 1 czerwca 2000 r., I CKN 64/00, OSNC 2000/12/227.
- Wyrok SN z 27 marca 2000 r., I PKN 395/99, OSNP 2001, nr 16, poz. 506.
- Wyrok SN z 9 stycznia 2001 r., I PKN 175/00, OSNP 2002, nr 18, poz. 427.
- Wyrok SN z 3 kwietnia 2001 r., I CKN 19/99, Prok. i Prawo 2002, nr 7–8, poz. 38.
- Wyrok SN z 27 lutego 2002 r., III CKN 875/99, OSNC 2003/2/25.
- Wyrok SN z 13 czerwca 2002 r., V CKN 1057/00, LEX nr 55517.
- Wyrok SN z 16 października 2002 r., IV CKN 1344/00, LEX nr 577496.
- Wyrok SN z 17 stycznia 2003 r., I CK 166/02, LEX nr 77075.
- Wyrok SN z 19 marca 2003 r., II UK 172/02, OSNP-wkł. 2003/8/1.
- Wyrok SN z 18 grudnia 2003 r., I PK 117/03, LEX nr 108206.
- Wyrok SN z 28 stycznia 2004 r., IV CK 418/02, LEX nr 602392.
- Wyrok SN z 13 lutego 2004 r., IV CK 269/02, LEX nr 151640.
- Wyrok SN z 17 lutego 2004 r., III CK 290/02, LEX nr 164001.
- Wyrok SN z 22 lipca 2004 r., II CK 423/03, LEX nr 176098.
- Wyrok SN z 23 czerwca 2004 r., V CK 607/03, LEX nr 194103.
- Wyrok SN z 18 stycznia 2005 r., II PK 151/04, OSNP 2005, nr 17, poz. 262.
- Wyrok SN z 2 marca 2005 r., III CK 533/04, LEX nr 197647.
- Wyrok SN z 15 czerwca 2005 r., II PK 274/04, OSNP 2006, nr 3–4, poz. 41.
- Wyrok SN z 20 grudnia 2005 r., V CSK 64/05, LEX nr 515427.
- Wyrok SN z 25 maja 2005 r., I CK 773/04, LEX nr 180833.
- Wyrok SN z 5 sierpnia 2005 r., II CK 18/2005, LEX nr 1619649.
- Wyrok SN z 23 marca 2006 r., IV CSK 115/05, LEX nr 182902.
- Wyrok SN z 8 czerwca 2006 r., II CSK 51/06, LEX nr 183020.
- Wyrok SN z 11 grudnia 2006 r., I PK 124/06, OSNP 2008, nr 3–4, poz. 27.
- Wyrok SN z 8 maja 2007 r., II PK 297/06, „Monitor Prawniczy” 2007, nr 11, poz. 587.

- Wyrok SN z 12 września 2007 r., I CSK 199/07, LEX nr 461625.
Wyrok SN z 7 listopada 2007 r., II CSK 286/07, LEX nr 490414.
Wyrok SN z 28 marca 2008 r., V CSK 488/07, LEX nr 424315.
Wyrok SN z 16 kwietnia 2008 r., V CSK 564/07, LEX nr 424339.
Wyrok SN z 18 kwietnia 2008 r., II CSK 636/07, LEX nr 646332.
Wyrok SN z 4 lipca 2008 r., I CSK 20/08, LEX nr 515438.
Wyrok SN z 23 czerwca 2009 r., III UK 16/09, LEX nr 518055.
Wyrok SN z 18 sierpnia 2009 r., I PK 51/09, OSNP 2011, nr 7–8, poz. 100.
Wyrok SN z 8 października 2009 r., II CSK 153/09, LEX nr 553674.
Wyrok SN z 15 października 2010 r., V CSK 58/10, LEX nr 786675.
Wyrok SN z 4 listopada 2010 r., IV CSK 188/10, LEX nr 672688.
Wyrok SN z 10 lutego 2011 r., IV CSK 263/10, LEX nr 785887.
Wyrok SN z 22 lutego 2011 r., II UK 290/10, LEX nr 817531.
Wyrok SN z 6 kwietnia 2011 r., II UK 316/10, LEX nr 787086.
Wyrok SN z 13 maja 2011 r., V CSK 361/10, LEX nr 1001340.
Wyrok SN z 1 czerwca 2011 r., II CNP 78/10, LEX nr 1314381.
Wyrok SN z 13 lipca 2011 r., II UK 11/11, LEX nr 1043978.
Wyrok SN z 3 sierpnia 2011 r., I UK 16/11, LEX nr 1084698.
Wyrok SN z 7 marca 2012 r., II PK 154/11, LEX nr 1211147.
Wyrok SN z 14 maja 2012 r., I UK 376/11, LEX nr 1215130.
Wyrok SN z 11 lipca 2012 r., II CSK 657/11, OSNC 2013/4/49.
Wyrok SN z 2 października 2012 r., II UK 54/12, LEX nr 1619649.
Wyrok SN z 11 marca 2013 r., II PK 212/12, LEX nr 1555446.
Wyrok SN z 28 maja 2013 r., I PK 3/13, LEX nr 1383242.
Wyrok SN z 14 lutego 2013 r., II CSK 382/12, LEX nr 1314386.
Wyrok SN z 29 maja 2013 r., II PK 273/12, LEX nr 1365652.
Wyrok SN z 18 marca 2014 r., II PK 256/12, LEX nr 1448393.
Wyrok SN z 16 kwietnia 2014 r., V CSK 285/13, LEX nr 1486992.
Wyrok SN z 22 stycznia 2015 r., III CSK 153/14, OSNC 2016, nr 1, poz. 14.
Wyrok SN z 19 marca 2015 r., IV CSK 368/14, LEX nr 1657598.
Wyrok SN z 22 marca 2016 r., II UK 105/15, LEX nr 2023157.
Wyrok SN z 17 maja 2016 r., I UK 363/15, LEX nr 2061183.
Wyrok SN z 28 czerwca 2016 r., II UK 288/15, LEX nr 2107096.
Wyrok SN z 20 października 2016 r., II CSK 72/16, LEX nr 2188788.
Wyrok SN z 30 listopada 2016 r., III SK 67/15, LEX nr 2188798.

- Wyrok SN z 30 listopada 2016 r., III CSK 351/15, OSNC-ZD 2018/3/36.
Wyrok SN z 8 grudnia 2016 r., II UK 484/15, LEX nr 2188794.
Wyrok SN z 17 stycznia 2017 r., I UK 497/15, LEX nr 2203528.
Wyrok SN z 16 maja 2017 r., II PK 90/16, LEX nr 2329459.
Wyrok SN z 14 września 2017 r., III PK 131/16, LEX nr 2390690.
Wyrok SN z 14 listopada 2017 r., II PK 314/16, LEX nr 2428780.
Wyrok SN z 1 marca 2018 r., I UK 128/17, LEX nr 2495972.
Wyrok SN z 1 marca 2018 r., III PK 19/17, LEX nr 2496285.
Wyrok SN z 16 marca 2018 r., IV CSK 113/17, LEX nr 2500413
Wyrok SN z 30 listopada 2018 r., I CSK 656/17, LEX nr 2586022.
Wyrok SN z 28 marca 2019 r., I PK 5/18, LEX nr 2644610.
Wyrok SN z 6 czerwca 2019 r., II CSK 660/18, LEX nr 2690149.
Wyrok SN z 28 listopada 2019 r., III CSK 275/17, LEX nr 2772859.
Wyrok SN z 20 lutego 2020 r., I PK 249/18, LEX nr 3008444.
Wyrok SN z 12 marca 2020 r., IV CSK 276/18, LEX nr 3014916.
Wyrok ETPC z 27 czerwca 2006 r. w sprawie J. Tabor p. Polsce, skarga nr 12825/02, LEX nr 182158.
Wyrok ETPC z 22 marca 2007 r. w sprawie K. Siałkowska p. Polsce, skarga nr 8932/05.
Wyrok ETPC z 22 marca 2007 r. w sprawie S. Staroszczyk p. Polsce, skarga nr 59519/00.
Wyrok ETPC z 12 stycznia 2010 r. w sprawie E. Bąkowska p. Polsce, skarga nr 33539/02.
Wyrok ETPC z 13 marca 2007 r. w sprawie Laskowska p. Polsce, skarga nr 77765/01, LEX nr 248617.
Wyrok ETPC z 3 lipca 2012 r. w sprawie W. Siwiec p. Polsce, skarga nr 28095/08, [online] <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125010>.